

Latvijas Nacionālās bibliotēkas pastāvīgā ekspozīcija "Grāmata Latvijā" iepazīstina ar Latvijas grāmatniecības vēsturē nozīmīgām tēmām. Aicinām iepazīties ar dažām no tām. Ja rodas jautājumi vai komentāri, raksti gramata.latvija@lnb.lv!

Atbildi uz jautājumiem, kā esi vienojies ar skolotāju – raksti citā dokumentā vai kā komentārus pdf failā, vai arī atbildi mutiski.

Burtveidols

Burtveidols ir burtu īpašais dizains, kam raksturīgs sava forma, slīpums un biežums. Burtveidolu ikdienā varam arī neievērot, bet tas ir svarīgāks, nekā sākumā varētu likties. Burtveidols var ne tikai padarīt teksta lasīšanu vieglāku, bet arī palīdzēt izteikt rakstītāja domu – pat saprast, par ko ir teksts, nemaz to nelasot. Šajā materiālā uzzināsi par burtveidola vēsturi, kā arī mācīsies veidot savu burtveidolu.

1. Apskati mājās esošās grāmatas, avīzes, žurnālus vai reklāmu bukletus un atrodi un nofotografē piecus dažādus burtveidolus. Kurš no tiem tev patīk vislabāk? Kādēļ? (6)

Rakstīt cilvēki sāka tikai pirms apmēram 5000 gadu, taču burtveidola vēsture sākas jau tad, kad cilvēki sāka sazināties savā starpā ar zīmēm. Sākotnēji cilvēki sazinājās ar zīmējumiem, kuri pamazām, daudzu gadu tūkstošu gaitā, pārtapa burtos.

2. Padomā, vai kādreiz esi sazinājies ar zīmējumu palīdzību? Uzraksti, kā tas notika! (1)

Vēstures gaitā cilvēki, lai pierakstītu burtus, lietojuši dažādus darbarīkus un materiālus. Burtu izskats atkarīgs no tā, ar kādu instrumentu tie tika rakstīti. Tas nozīmē, ka sākotnēji cilvēki nepievērsa īpašu uzmanību burta izskatam, bet to noteica rakstīšanas process un materiāli.

Senākā rakstība pasaulē ir ķīļraksts, ko izmantoja Senajā Divupē, tā bija valsts mūsdienu Irākas teritorijā. Ķīļrakstu sāka izmantot pirms apmēram 5000 gadu. Burti tika iespiesti māla plāksnē ar irbulīti, veidojot ķīļraksta īpašo formu.

1. attēls. Māla plāksnīte ar ķīļrakstu. Avots: www.commons.wikimedia.org

3. Veic izpēti un noskaidro – kādi instrumenti vēl vēsturiski tikuši izmantoti rakstīšanai un kā tas ietekmē burtu izskatu? Apraksti trīs dažādas rakstāmriķus un burtus. (6)

Grāmatas pirmsākumos tās tika pārrakstītas ar roku. Ar grāmatu pārrakstīšanu nodarbojās mūki, kuri strādāja pie rakstāmpulsts, izmantojot slīpi noasinātu spalvu un no dabīgām izejvielām gatavotu tinti. Mūsdienās šādi grāmatas vairs netop, taču 21. gadsimta grāmatās joprojām ir atrodamas iezīmes, kas

veidojušās rokrakstu laikmetā, arī burtveidolu iezīmes.

Grāmatas tekstam jābūt viegli salasāmam, tādēļ tika skaidri noteikts, kā katrs burts izskatās un grāmatu pārrakstītāji stingri turējās pie šiem noteikumiem.

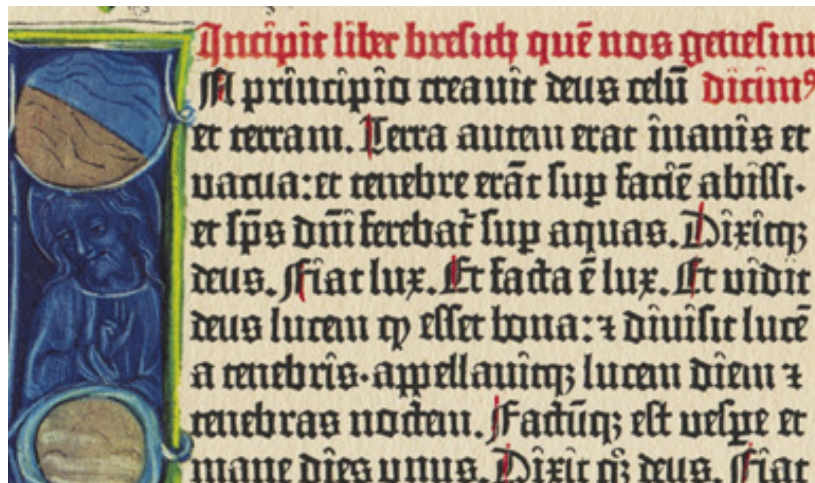
2. attēls. Antiphonarium. Rietumeiropa, 13. gs. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka.

Ap 1450. gadu Johanness Gūtenbergs izgudroja iespiedpresi, un šis izgudrojums mainīja pasauli uz visiem laikiem. Iespiedpresē varēja iestiprināt no atsevišķiem metāla burtiem (3. attēls) saliktu tekstu, ko varēja drukāt daudzos eksemplāros. Līdz ar grāmatu spiedēm sākās burtveidolu laikmets, jo burti tika veidoti pēc līdzīgiem standartiem.

3. attēls. Metāla burti iespiedpreseī.

Johannesa Gūtenberga Bībele (4. attēls) ir pirmā Eiropā iespiestā grāmata. Interesanti, ka tajā atdarināti manuskripta burti un lappušu iekārtojums, tādējādi mēģinot radīt iespaidu, ka teksts rakstīts ar roku.

4. attēls. Biblia latina. Mainz: Johannes Gutenberg und Johannes Fust, [1455].

4. Kā tev liekas, kāpēc sākumā cilvēki gribēja, lai drukātā grāmata izskatās pēc rokraksta? (2)

Līdz 20. gadsimta sākumam latviešu valodā rakstīja, izmantojot gotisko rakstu jeb fraktūru, mēs to bieži dēvējam par veco druku. Gotiskais raksts tika izmantots senajos rokrakstos, un to raksturo garenī, robaini burti un neliels attālums starp tiem – tā lappusē varēja satilpināt vairāk teksta.

5. Apskati šos virsrakstus vecajā drukā. Vai vari tos izlasīt? Salīdzini burtveidolus – sākumā var šķist, ka tie ir vienādi, taču tā nav. Kas šos burtveidolus atšķir vienu no otra? Pēti burtus kā vienotu veselumu, nevis katru atsevišķi un atrodi vismaz trīs atšķirības detaļās. (3)

5. attēls. Laikraksta "Mājas viesis" un žurnāla "Mājas viesis mēnešraksts" virsraksti, Latvijas Nacionālā bibliotēka.

Katram laikmetam raksturīgas atšķirīgas idejas par labu dizainu. 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Eiropā bija populārs jūgendstils – mākslas un dizaina virziens, kas iedvesmu guva dabā. Tam raksturīgas liektas, noapaļotas līnijas un formas.

6. Attēlā redzamā grāmata ir izdota 1910. gadā, kad jūgendstils bija modē. Kā tev šķiet, kādēļ mākslinieks grāmatas vāka dizainam izvēlējies šādu burtveidolu? (3)

6. attēls. Rainis, Zelta zirgs. Rīga: R. P. J. studentu pulciņš, 1910. Latvijas Nacionālā bibliotēka.

Burtveidols var palīdzēt izteikt kādu domu vai ideju, iedarbojoties uz lasītāju arī vizuāli.

7. Kurš no šiem burtveidoliem vislabāk un kurš vissliktāk izsaka ideju par uzrakstīto vārdu? Kādēļ? Atrodi vai izveido savu burtveidolu, kas izteiktu šī vārda ideju vēl labāk. (6)

smags
smags

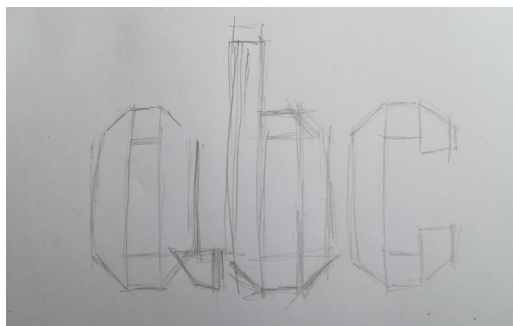
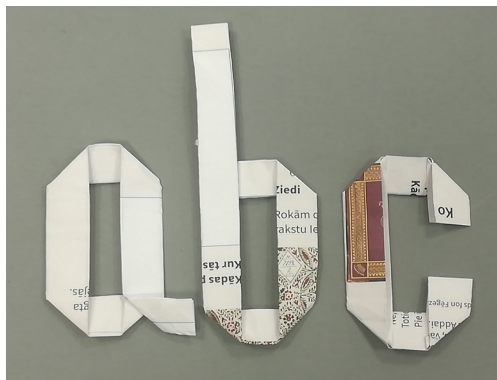
smags
smags

8. Radi savu burtveidolu!

Mūsdienās burtveidolus rada dizaineri, un tiem ir liela nozīme dizainera idejas izteikšanai. Atrodi materiālu, kuru vari locīt, staipīt, pīt, plēst vai citādi veidot. Tā var būt stieple, dabas materiāli, papīrs, pogas, lentes vai jebkas cits, kas mētājas mājās.

Izvēlies vienu materiālu un sāc ar to spēlēties, veidojot burtu formu.

Kādi tie būs – gareni, apaļi, šķībi, stūraini? Ļauj materiāla īpašībām palīdzēt izveidot burta formu. Svarīgi pārlicināties, ka visiem burtiem ir līdzīga forma un detaļas, tieši tas būs noteicošais, lai burti izskatītos vienoti un veidotos tavš īpašais burtveidols.

Kad burtu dizains gatavs, tos vari uzskicēt uz papīra.

Padomā, kuras burtu detaļas gribi izcelt, kuras noņemt. Nebaidies burtu formu padarīt vienkāršāku. Mēģini zīmēt burtus līdzīgā lielumā un platumā. Domā par atstarpēm un burtu "tukšumiem" – arī tos vajadzētu zīmēt līdzīgā izmērā un formā. Vari skicēt vairākus variantus un tad izvēlēties to, kurš izdevies labāk.

Veiksmīgākajai skicei atliek

"noslīpēt" detaļas. Vari tos padarīt gludākus, vēl vairāk izcelt kādu detaļu. Kad esi apmierināts ar iznākumu, vari burtus arī izkrāsot.

Darba procesā paskaties uz paveikto un padomā kritiski – kas ir izdevies un ko vajadzētu uzlabot. Pajautā viedokli arī citiem – labam dizaineram ir jāmāk uzklausa arī citu domas. Šis uzdevums ir lielisks pacietības treniņš, nebaidies arī kļūdīties un eksperimentēt.

Tagad esi radījis pats savu burtveidolu. Kur tu to izmantotu?